

Л. Д. Скільська*

ФОРМИ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ: ПОНЯТТЯ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ

Природа і сутність будь-якої слідчої дії визначається в першу чергу характером її тактичних можливостей, місцем і роллю в системі засобів і методів процесуальної діяльності слідчого¹.

Провадження слідчої дії — це складна кримінально-процесуальна діяльність різних суб'єктів, які здійснюють фіксацію доказової інформації, а також їх взаємодія з метою пошуку, виявлення, фіксації, вилучення криміналістичної інформації з метою подальшого її використання у доказуванні у кримінальній справі. Законодавець розділив суб'єктів процесуальної діяльності на основних суб'єктів і учасники.

Перші — суд, прокурор, слідчий, органи дізнання — виконують функцію обвинувачення, спрямовану перш за все на збирання доказів і встановлення винних осіб, які вчинили злочин. Процедура збирання доказів представляє собою діяльність, що включає застосування органолептичних і технічних засобів і спеціальних знань.

Другі — свідки, фахівці, експерти, поняті, які лише беруть участь в кримінальному процесі. Одні з них мають свої інтереси в розслідуванні і захищають їх самостійно або через законних представників, інші не мають власних інтересів в розслідуванні і епізодично запрошуються для участі в слідчих діях.

Оскільки основні суб'єкти процесу і його учасники мають різний процесуальний статус, вони в різних формах використовують технічні засоби і спеціальні знання для збирання і подання суду доказів.

У законодавстві відсутні норми, які б чітко встановлювали повноваження того чи іншого учасника слідчої дії щодо використання ними визначених технічних засобів фіксації її ходу та результатів. Звичайно, детальне правове регулювання, на нашу думку, недопустиме з точки зору забезпечення повноти, об'єктивності та достовірності отриманої інформації, оскільки різноманітність ситуацій, що виникають під час провадження слідчої дії (в тому числі огляду місця події), не дозволяє запровадити конкретне та оптимальне правило щодо форм використання технічних засобів конкретними суб'єктами слідчої дії. Однак, на нашу думку, це не означає, що такі положення не можуть бути хоча б у загальному вигляді сформульовані у науці криміналістики.

Питанням фіксації ходу і результатів слідчих дій за допомогою науково-технічних засобів присвячені дослідження В. Д. Арсеньева, Р. С. Белкіна, О. Я. Баєва, П. Д. Біленчука, В. П. Божьева, І. Є. Биховського, А. І. Вінберга, В. Я. Дорохова, Л. М. Карнеевої, О. М. Ларіна, А. А. Леві, Г. М. Міньковського, М. М. Михеєнко, А. Р. Ратінова, М. В. Салтевського, М. С. Строговича, Ф. Н. Фаткулліна, С. А. Шейфера, П. С. Елькінд, М. П. Яблокова та інших.

Однак у дослідженнях цих авторів залишилися без достатнього розгляду такі важливі питання, як загальна характеристика форм і засобів фіксації доказів, процесуальна форма окремих протоколів, доказове значення факультативних засобів фіксації (фотографування, відеозапис і ін.). Проте саме від їх вирішення залежить можливість уникнення помилок під час закріплення доказів, що істотно знижують, як про це свідчить практика, ефективність їх використання.

Враховуючи зазначене, основною метою дослідження щодо застосування науково-технічних засобів фіксації ходу та результатів слідчої дії (передусім огляду місця події) залишається розмежування їх форм, а також визначення повноважень учасників слідчої дії щодо застосування цих технічних засобів з урахуванням ефективності закріплення отриманої інформації та правового статусу кожного з них.

© Скільська Л. Д., 2009

* аспірант Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ)

¹ Спеціалізований курс криміналістики. Підручник / Під ред. М. В. Салтевського. — К., 1987. — С. 228-234.

Законодавець для основних суб'єктів — суд, прокурор, слідчий, орган дізнання — передбачає дві форми використання спеціальних знань і технічних засобів; безпосередню і опосередковану.

При безпосередній формі суб'єкти на різних стадіях розслідування самі (безпосередньо) застосовують технічні засоби та спеціальні знання. Наприклад, слідчий здійснює фотографування місця події, відеозапис; прокурор, розглядаючи подані документи, використовує валізу прокурора криміналіста; суддя підібрені документи вивчає за допомогою лупи, а речові докази демонструє за допомогою мультимедійної та діапроекційної техніки і т. ін. Всі ці процедури використання технічних засобів у слідчих, судових, оперативних діях повинні бути процесуально зафіксовані, інакше вони втрачають доказове значення. Так, підприємець заявив органу дізнання, що працівник комерційного банку вимагає хабар за надання йому вигідного кредиту. Начальник органу дізнання прийняв усну заяву, записав її на диктофон і склав протокол-заяву, в якому не відзначив, що було проведено звукозапис, який приєднаний до протоколу. Тому надалі фонограма звукозапису була виключена з джерел доказів.

За опосередкованої форми, коли суб'єкти за якихось обставин самі не можуть застосувати технічні засоби для виявлення, фіксації або дослідження речовинних джерел інформації, вони звертаються до фахівця (ст. 75 КПК України), одержують від нього консультації, запрошують до участі у слідчих діях або доручають проводити їх, наприклад, судову експертизу (ст. ст. 75, 200 КПК України)². Таким чином, слідчий застосовує спеціальні знання і технічні засоби для дослідження джерел інформації у формі участі фахівця в слідчих діях або призначення і проведення фахівцем судових експертиз³.

Фахівець в слідчій дії. Застосування фахівцем технічних засобів і спеціальних знань в ході слідчої дії має свої особливості, оскільки він законодавцем наділений правами і обов'язками (ст. 77 КПК України). За викликом слідчого фахівця зобов'язаний з'явитися і брати участь в слідчій дії, де своїми знаннями і досвідом буде сприяти виявленню і закріпленню слідів злочину, звертати увагу слідчого на обставини, пов'язані з виявленням і закріпленням слідів, а також з дозволу слідчого задавати запитання і звертатися до інших учасників слідчої дії з приводу слідоутворень (ст. 128¹ КПК України).

Діяльність фахівця більш детально закріплена в підзаконних відомчих актах-наказах, інструкціях. Так, участь фахівця в оперативно-розшуковому заході передбачає: — дослідження об'єктів для виявлення ознак розкриття злочину за гарячими слідами;

- складання розшукових таблиць для розшуку осіб, знярядь злочину;
- складання суб'єктивних портретів;
- участь в розробці розшукових версій;
- використання різних форм криміналістичного обліку;

— фіксація злочинних дій з використанням фото-, відеоапаратури, хімічних речовин та інших науково-технічних засобів, безпечних для життя і здоров'я людей.

Якщо фахівець за викликом слідчого бере участь в слідчій дії, то функції його менш широкі і зводяться до наукових консультацій з організації тактики слідчої дії, видів технічних засобів, рекомендації фахівців, яких необхідно додатково запросити, він також безпосередньо надає допомогу у виявленні і фіксації джерел інформації, застосуванні прийомів отримання криміналістичної інформації. В окремих випадках за пропозицією слідчого фахівець може проводити попереднє дослідження речового джерела на місці виявлення⁴. Результати таких досліджень висловлюються в усній формі і використовуються слідчим для визначення напрямку розслідування, вибору технічних засобів і тактичних прийомів провадження слідчих дій. Такі висновки фахівця в процесуальних документах фіксувати не можна, оскільки в цьому випадку протокол перетворюється на висновок експерта.

Разом із тим в літературі дискутується питання про провадження фахівцем експертиз на місці події. Принципово це можливо, проте для цього слідчий повинен винести постанову

² Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 р. // ВВР УРСР. — 1961. — № 2. — Ст. 15

³ Криміналістика: Підруч. для слухачів, ад'юнктів, викладачів вузів системи МВС України / П. Д. Біленчук, О. П. Дубовий, М. В. Салтєвський, П. Ю. Тимошенко; За заг. ред. П. Д. Біленчука. — К.: Атіка, 1998. — С. 361-362.

⁴ Справочная книга криминалиста. / Отв. ред. Н. А. Селиванов. — М.: Норма, 2000. — С. 4-5.

про призначення експертизи і тут же вручити її фахівцю. Останній зобов'язаний припинити участь в огляді, провести наукове дослідження і скласти висновок експерта (ст. 200 КПК України).

Помічник слідчого на місці події. Помічник слідчого — нова процесуальна фігура, яка ще не знайшла регламентації в законі, хоча в органах досудового слідства як посада вже введена. Помічник практично виконує частину функцій слідчого, які менш важливі, прості і більш трудомісткі, і тим самим підвищує ефективність слідчої діяльності, робить її менш одноманітною і втомливою. Помічник надає допомогу слідчому повсякденно і цим відрізняється від фахівця, запрошеного для разового використання спеціальних знань. Разом із тим помічника не можна вважати фахівцем або технічним помічником, який більш кваліфікований, ніж слідчий. Він може володіти лише більш глибокими навиками застосування відомих слідчому професійних знань в галузі криміналістичної і спеціальної техніки. Тому слідчий може і доручає йому застосувати ці прийоми.

Помічник слідчого не може приймати самостійних процесуальних рішень і проводити слідчі дії від свого імені.

Експерт — це фахівець, що виконує за дорученням слідчого, суду, органу дізнання дослідження з застосуванням технічних засобів і спеціальних знань, тобто судову експертизу, результати якої оформляє у вигляді висновку експерта (ст. 200 КПК України), що є джерелом доказів.

Учасники кримінального процесу беруть участь в збиранні криміналістичної інформації, використовують технічні засоби і спеціальні знання відповідно до своїх прав, гарантованих Конституцією та законами України. Учасники можуть використати в кримінальному процесі спеціальні знання і технічні засоби безпосередньо самі або через своїх представників в ході представлення доказів у порядку, встановленому законом (ст. 66 КПК України). Наприклад, обвинувачений може сам застосовувати яку-небудь техніку відеозапису, фотографування, досліджувати будь-якими методами і засобами речові джерела на свій розсуд, не заподіюючи шкоди життя і здоров'ю людей і природному середовищу. Подані матеріали, отримані з застосуванням технічних засобів, слідчий лише оглядає і використовує як джерела криміналістичної інформації, чи є вони доказами — вирішує суд. Така ж процедура введення у процес доказування і матеріалів, отриманих представниками учасників процесу, наприклад, адвокатом.

Таким чином, необхідно визнати, що:

— слідчий незалежний у прийнятті рішення про застосування того або іншого техніко-криміналістичного засобу та про необхідність залучення з метою їх застосування фахівців. На це, зокрема, вказує КПК України — під час провадження слідчих дій можуть застосовуватися технічні засоби і способи виявлення, фіксації і вилучення слідів злочину і речових доказів, тобто остаточне рішення про застосування тих або інших техніко-криміналістичних засобів залишається за слідчим.

— попереднє повідомлення слідчим всіх учасників слідчої дії про застосування техніко-криміналістичного засобу є обов'язковим (ст. ст. 166, 190, 192 КПК України). Ця вимога пов'язана із забезпеченням процесуальних гарантій потерпілого, свідка, підозрюваного та обвинуваченого, оскільки вони можуть висловлювати різні прохання у зв'язку із застосуванням тих або інших технічних засобів;

— обов'язковим є також процесуальне закріплення факту застосування техніко-криміналістичних засобів і отриманих з їхньою допомогою результатів. У протоколі повинні бути вказані технічні засоби, що використовувались під час провадження слідчої дії, умови і порядок їх використання, об'єкти, до яких ці засоби були застосовані, і отримані результати. В протоколі також повинно зазначатись, що особи, які беруть участь в слідчій дії, були попереджені про застосування технічних засобів. До протоколу можуть додаватись: фотографічні негативи і знімки, кінострічки, діапозитиви, фонограми, касети відеозапису, носії комп'ютерної інформації, відтиски і зліпки слідів, креслення, плани, схеми, отримані під час провадження слідчої дії;

— у законодавстві відсутні норми, які б визначали перелік технічних засобів та тактичних прийомів щодо їх використання під час слідчої чи судової дії. Варто погодитись, що закріплювати його недоцільно. Натомість у законодавстві (у новому Кримінально-процесуальному кодексі України) необхідно закріпити загальні вимоги до використовуваних у кримінальному судочинстві засобів, а саме:

1. При використанні технічних засобів не повинні порушуватися етичні вимоги суспільства, законні права і інтереси громадян, принижуватися їх честь і гідність, а також не повинна створюватися загроза їхнього життя або здоров'ю;

2. При застосуванні таких засобів повинні враховуватися їх властивості, що впливають на збереження джерел одержуваної інформації і об'єктів, — речових доказів;

3. Також необхідно враховувати і відсутність спотворень інформації, що фіксується, за допомогою технічних засобів;

4. Необхідна всебічна наукова спроможність і обґрунтованість застосування, а також надійність і ефективність використання техніко-криміналістичних засобів. Тут необхідно погодитись з Р. С. Белкіним, який зазначає, що для дотримання вимог науковості важливо, щоб будь-який новий метод, технічний засіб або методика заздалегідь пройшла апробацію і повинна бути рекомендована до використання⁵;

5. Кваліфіковане застосування засобів криміналістичної техніки, уповноваженими на те суб'єктами (володіння спеціальними знаннями).

Стаття рекомендована до друку кафедрою кримінального права Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 7 від 28 січня 2009 року)

⁵ Криміналістика. Учебник / Под ред. Р. С. Белкина. — М.: Норма, 2002. — С. 117.